

УДК 368.021.

Супрун А. А.,*кандидат економічних наук, доцент Криворізького економічного інституту ДВНЗ "КНУ",***Божкова А. С.,***Криворізький економічний інститут ДВНЗ "КНУ"*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

У статті подано результати проведеного автором дослідження щодо впливу останньої фінансово-економічної кризи на український страховий ринок. Проаналізовано тенденції функціонування страхового ринку України з 2008 до 2011 року. Охарактеризовано динаміку основних показників ринку страхових послуг з урахуванням впливу світової фінансової кризи, визначено проблеми його розвитку. Увага акцентується на проблемах слабкості економічного середовища, в якому функціонували страхові компанії в посткризовому періоді та недосконалісті фінансових механізмів діяльності страховиків.

Ключові слова: *страховий ринок, світова фінансова криза, страхові премії, страхові виплати, перестраховання, страхові компанії.*

В статье представлены результаты проведенного автором исследования о влиянии последнего финансово-экономического кризиса на украинский страховой рынок. Проанализированы тенденции функционирования страхового рынка Украины с 2008 по 2011 год. Охарактеризовано динамику основных показателей рынка страховых услуг с учетом влияния мирового финансового кризиса, определены проблемы его развития. Внимание акцентируется на проблемах слабости экономической среды, в которой функционировали страховые компании в посткризовом периоде и несовершенства финансовых механизмов деятельности страховиков.

Ключевые слова: *страховой рынок, мировой финансовый кризис, страховые премии, страховые выплаты, перестрахование, страховые компании.*

The article presents the influence of last global financial crisis on the Ukrainian insurance market. The article deals with the analysis of the insurance market in Ukraine from 2008 to 2011 year. The dynamics of basic indicators of the insurance market in view of the global financial crisis had been characterized. The research focuses on the problems of weak economic environment in which insurance companies operate in the post-crisis period and imperfect financial mechanisms of the insurers.

Keywords: *insurance market, the global financial crisis, insurance premiums, insurance payments, reinsurance, insurance companies.*

Постановка проблеми. Страховий ринок України впродовж 2004–2008 рр. демонстрував високі темпи розвитку, зростання відносних кількісних параметрів, був одним із найбільш динамічних секторів фінансового ринку. Його щорічний приріст становив 30–40 % у сегменті страхування ризиків, та 60–70% – у страхуванні життя. Розвиток ринку був зумовлений зростанням добробуту населення, поліпшенням його страхової культури, а в 2007–2008 рр. насамперед активним поширенням споживчого кредитування. Проте його якісні, а також абсолютні показники так і не досягнули рівня розвинутих західних держав. Страхові компанії не стали потужними інституційними інвесторами, здатними акумулювати заощадження населення та трансформувати їх в інвестиційні ресурси. Ситуація ускладнилась світовою фінансовою кризою, що внесла свої корективи в розвиток страхового ринку та зумовила нові загрози.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам дослідження специфіки діяльності страхового ринку за умов фінансової кризи та виявленню ретроспективних тенденцій його поступового розвитку присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема останнім свої дослідження у спектрі виявлення впливу фінансової кризи на страхування присвятили О. О. Гаманкова, О. В. Козьменко, С. С. Осадець, М. В. Мних та інші.

Мета і завдання дослідження. Виокремити, дослідити та охарактеризувати новітні тенденції та проблеми розвитку страхового ринку України з погляду впливу кризових явищ на нього. Проаналізувати стан страхового ринку України з 2008 до 2011 р., охарактеризувати динаміку основних показників, таких як страхові премії та страхові виплати, рівень страхових виплат. Об'єктом дослідження є ринок страхування України, предметом – взаємозв'язок між ринком страхування України та світовою фінансовою кризою.

Вклад основного матеріалу. 2009 рік характеризувався скороченням ВВП, відносно високим темпом інфляції, зниженням доходів населення та його платоспроможного попиту, тобто погіршенням макроекономічних умов, в яких страховики ведуть свій бізнес. За результатами 2009 року розмір валових страхових премій, отриманих страховиками при страхуванні та перестраховуванні ризиків від страхувальників та перестраховувальників становив 20 442 млн грн, що на 14,9% менше порівняно з 2008 роком. Таке скорочення попиту на страхування було зумовлено скороченням доходів наявних і потенційних споживачів страхових послуг внаслідок фінансово-економічної кризи. У 2010 році ситуація покращилася, валова сума премій зросла порівняно з попереднім

роком на 12,9%, а у 2011 році знизилась на 1,7% до 22693,5 млн грн, але залишилась нижчою відносно 2008 року. 96% (22175,2 млн грн) від цієї суми становили премії з видів страхування, інших, ніж страхування життя (найбільша частка добровільного майнового страхування), і лише 4% (906,5 млн грн) – премій зі страхування життя. Тобто страхування життя як надійне джерело інвестиційних ресурсів становить на ринку страхових послуг України найменшу частку. Структура страхових премій за видами страхування показує, що основними джерелами надходження премій є автострахування, страхування майна, від вогневих та фінансових ризиків [7].

Загалом фізичним особам належить 26,7% у загальному обсязі премій, 42,7% – премії, що надійшли від юридичних осіб; решта 30,6% – премії, що надійшли від перестраховальників. Серед країн походження іноземних перестраховиків домінуючі позиції за показником переданих премій займають Великобританія (30% переданих премій), Російська Федерація (17%) та Швейцарія (12%). Важливий показник розвитку страхового ринку – присутність на ньому іноземного капіталу. На вітчизняному страховому ринку іноземна присутність зростає. Так, кількість страхових компаній з іноземним капіталом зросла з 20 СК у 2001 р. до 82 СК у другому кварталі 2009 р., або в 4 рази. На початок 2009 р. кожний п'ятий страховик мав частку іноземного капіталу. У 25 українських страховиків інвестиції іноземних компаній шляхом придбання часток у статутному капіталі становлять 51% і вище, частка іноземного капіталу в статутних фондах страховиків становила 17,9%. Найбільшими іноземними інвесторами в страховий сектор національної економіки є Австрія, Польща, Англія, США і Росія. З одного боку, значна частка іноземних інвесторів позитивно впливає на українських страховиків і свідчить про зростання капіталізації страхового ринку, але з іншого – втрачається національна безпека страхового бізнесу, що звісно є негативним впливом [2].

Потрібно констатувати, що важливу роль відіграла концентрація страхового ринку щодо частки перших страхових компаній (Тор) за надходженнями валових страхових премій. Адже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій (більше 90%) акумулюють 100 перших страхових компаній “non-Life” і 20 страхових компаній “Life”.

За період, що аналізується, простежувалося зменшення обсягу виплат і збитковості. Так, у 2008 році розмір виплат порівняно з 2007 зріс на 67,4% і сягнув 7050,7 млн грн, що є негативною ознакою в умовах забезпечення надходження страхових платежів на рівні, не нижчому за попередній період. Але вже за результатами 2009 року обсяг валових страхових виплат знизився на 4,4%, ніж у 2008 році і становив 6737,2 млн грн. За січень-грудень 2010 року знизився на 9,4% порівняно з попереднім роком (до 6104,6 млн. грн.). А за 2011 рік ще знизився на 1258,6 млн грн порівняно із попереднім роком. Найбільше виплат проводиться з автострахування, страхування фінансових ризиків, медичного страхування [7]. Зростання рівня страхових виплат з добровільного страхування фінансових ризиків сигналізує про наявність на ринку демпінгових стратегій, зниження прибутковості страхових операцій в Україні. За підсумками 2009 року приблизно кожен другий страховик був збитковим.

Важливим показником розвитку страхового ринку є не лише його динаміка, а й рівень страхових виплат, що показує, який відсоток виплати мають у загальному обсязі страхових платежів. Протягом 2008–2009 рр. рівень страхових виплат поступово зростав і у 2009 році дорівнював 33%. Така тенденція свідчить про позитивну динаміку на страховому ринку, збільшення рівня виконання обов'язків страхових компаній перед страхувальниками. Але впродовж 2010 року рівень страхових виплат зменшився до 26,4%, а у наступному році ще на 21,4% (табл. 1).

Таблиця 1
Рівень страхових виплат

Показник	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	Абсолютне відхилення		
					09 до 08	10 до 09	11 до 10
Страхові премії, млн. грн.	24008,5	20442,0	23081,7	22693,5	-3566,5	2639,7	-388,2
Страхові виплати, млн.грн.	7050,7	6737,2	6104,6	4846,0	-313,5	-632,6	-1258,6
Рівень страхових виплат, %	29,4	33,0	26,4	21,4	3,6	-6,5	-5,1

У порівнянні, на розвинутих страхових ринках світу рівень страхових виплат коливається в межах 60–90%. Це свідчить про високий рівень “схемного страхування” або “псевдострахування” у нашій країні. Аналітики та експерти стверджують, що “схемне страхування” – чинник, що впливає на фінансову безпеку страхового ринку. Чим вище частка схемного страхування, тим нижчим є рівень фінансової безпеки. Загалом низький рівень страхових виплат негативно впливає на імідж вітчизняних страхових компаній, ринку загалом, адже посилює недовіру з боку страхувальника, і над цією проблемою варто працювати усім суб'єктам ринку [4].

Окрім скорочення зібраних премій, страховики зіштовхнулися з порушенням фінансової стабільності через падіння курсу національної валюти, недоступність депозитів в умовах фінансової кризи. Негативними

чинниками, що мали вплив на страховий ринок у кризовий період, були неповернення банками страховим компаніям коштів, розміщених на депозитних рахунках, не тільки дострокове, а й після закінчення дії депозитних договорів. Перш за все це стосується тих банків, у яких Національним банком України введено тимчасову адміністрацію чи готується введення такої адміністрації. Станом на 24 квітня 2009 року сума депозитів, до яких страхові компанії не мали доступу, оцінювалась щонайменше в 350 млн грн. На ринку існує тенденція нав'язування банками дискримінаційних умов співпраці зі страховими компаніями, зокрема, встановлення непрозорих та дискримінаційних умов акредитації, завищених розмірів комісійної винагороди та розміщення депозитних вкладів, як умови співпраці [1, с. 22].

Скорочення загальних активів і капіталів страхових компаній з одночасним погіршенням якості тих активів, якими можуть бути представлені страхові резерви, стало ще однією негативною тенденцією розвитку страхового ринку в цьому періоді. Станом на 01.10.2009 року об'єм активів страхових компаній оцінювався в розмірі 41,7 млрд грн, з них тільки 55% класифікувались як активи, в які можна було розміщувати страхові резерви [4]. Проблема якості активів в 2009 році посилилась дефолтами деяких банків, наприклад, "Укрпромбанк".

Основні симптоми світової фінансової кризи щодо вітчизняного ринку страхових послуг проявились також у інвестиційному сегменті, коли страховики як інституціональні інвестори втратили можливість надійно вкладати страхові резерви. Значною проблемою для страховиків залишається недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів, оскільки більша частка активів (64%) існує у вигляді банківських вкладів та цінних паперів (переважно акцій та цінних паперів емітованих державою) [3, с. 309].

Традиційно вітчизняні страхові компанії інвестують більшість коштів у банківські вклади, бо їх інвестиційна привабливість зумовлена досить високою ліквідністю і гарантованою доходністю. В Україні ставки за депозитами залишаються ще досить високими порівняно з іншими країнами світу, що сьогодні робить інвестування саме в ці фінансові активи найбільш привабливим для страхових компаній. Інвестуючи кошти у депозити, страхова компанія не залучає для цього професійних посередників, не витрачає багато часу (умови депозитного договору є стандартними), а головне – банк є вигідним партнером на фінансовому ринку, завдяки якому пропонуються страхові послуги, зокрема страхування кредитних ризиків. Однак зазначена форма інвестування є вразливою з боку системних фінансових ризиків, пов'язаних, зокрема з інфляційним знеціненням грошової одиниці та зміною банківського процента.

У 2011 р. у структурі активів 16% припадало на права вимоги до перестраховиків [7]. Для страхових компаній така страхова інвестиція є найменш доходною, але вона користується популярністю, оскільки зобов'язання за перестраховими договорами частково перекладаються на перестраховика, що зменшує ризик самої страхової компанії. На вітчизняному ринку нерухомості страхові компанії не є активними інвесторами. Частка страхових резервів, яка припадає на нерухоме майно, у 2011 р. становила 6%. Як правило, страхові компанії вкладають кошти в ту нерухомість, яка необхідна для здійснення операційної діяльності. Нерухомість має матеріальне вираження, яке в умовах знецінення грошової одиниці зберігає свою дійсну вартість та забезпечує захист від інфляції. Інвестиції в галузі економіки, визначені Кабінетом Міністрів України, становлять всього 0,9%. Тобто страхові компанії у своїй більшості дуже слабо інвестують у реальний сектор економіки України, що багато в чому зумовлено як їх неготовністю, так і відсутністю реальних структурних перетворень на вітчизняних підприємствах визначених галузей. Інвестування відбувається у сферу розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, розвиток інфраструктури туризму, будівництво житла.

Відносно цінних паперів, то практично всі акції, які обертаються на українському фондовому ринку, є простими іменними акціями, оскільки в Україні більшість акціонерних товариств була створена в процесі приватизації. Випуск привілейованих акцій не набув широкого поширення, хоча вони є більш прийнятними для інвестування страхових активів, оскільки знижують ризиковість вкладень у цей інструмент. На вітчизняному страховому ринку у 2011 році акціям надавалась перевага при інвестуванні технічних резервів (13,7%), а резерви зі страхування життя були інвестовані переважно у цінні папери, емітовані державою (30%). Таким чином, був порушений принцип того, що резерви ризикових компаній повинні бути розміщені в більш гарантовані та стабільні цінні папери, а при розміщенні математичних резервів перевага повинна надаватися насамперед прибутковості цінних паперів [3, с. 310].

Під час фінансової кризи на страховому ринку Україні загострилась конкуренція, знизилась можливість щодо якісного відбору привабливих ризиків до власного страхового портфеля. Все це сприяло до створення незбалансованого портфеля страховика, виникненню можливих небезпек: від зниження платоспроможності до порушення фінансової стійкості страховиків [6].

У вітчизняного страхового ринку були і внутрішні причини, ризики які реалізувались низкою суперечностей і призвели до загострення під час фінансової кризи. По-перше, це суперечності між темпами зростання страхових премій і відносно низькою капіталізацією страховиків. По-друге, суперечності між високими темпами зростання страхової премії та низькою рентабельністю страхових операцій, яка є наслідком неправильної методології при

оцінці фінансових результатів діяльності страхових організацій. По-третє, суперечності між високими темпами розвитку і не розвинутою системою продажів страхових послуг. По-четверте, суперечності між високими темпами розвитку страхових організацій і відсутністю ефективних форм управління, яке значною мірою породжено дефіцитом кваліфікованих фахівців. І нарешті, сьогодні вже безперечним є вимога щодо створення централізованого гарантійного страхового фонду, який би гарантував певний рівень виконання фінансових зобов'язань. Разом з тим ні механізму створення, ні законодавчих засад для такого фонду не існує [1; 3; 8].

Деякі страховики в умовах складної фінансової ситуації та жорсткої конкуренції на ринку страхування займаються введенням споживачів в оману щодо якості страхових продуктів, приховуванням від споживачів інформації, важливої для прийняття ними рішення щодо вибору страховика. Ситуацію ускладнює відсутність належного контролю з боку Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, а також корумпованість судів. Кількість скарг на страхові компанії після настання кризи зростає вдвічі. Всі ці негативні явища на страховому ринку України посилюють недовіру до страхових компаній серед населення [5, с. 25].

Висновки. Аналіз основних показників за чотири останніх роки свідчить про значний ріст страхового ринку до 2009 року, але спостерігаючи тенденцію вже на початку 2009 року, бачимо, що страхові премії і кількість укладених договорів значно зменшуються, чого не скажеш про обсяг страхових виплат, де тенденція до зменшення значно менша. Це, на нашу думку, зумовлено насамперед низкою хронічних, накопичених проблем: недосконалість нормативно-правового регулювання у сфері страхування, недостатньою відповідністю чинного законодавства вимогам європейських стандартів; недостатність ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів; низький рівень капіталізації вітчизняних страховиків; низький рівень послуг, що надаються окремими страховиками та наявністю випадків шахраювання; вкрай низький рівень розвитку ринку страхування життя та інших видів особистого страхування.

До вищезазначених проблем додалися негативні явища, зумовлені світовою фінансовою кризою, найбільш актуальними серед яких є:

- падіння попиту на послуги страхових компаній з боку підприємств та населення, що зумовлено погіршенням фінансового стану;
- неповернення депозитних коштів, не тільки дострокове, а й після закінчення дії депозитних договорів, перш за все тими банками, де введено тимчасову адміністрацію (на сьогодні строк затримки повернення окремими комерційними банками перевищує 1 місяць, а сума неповернення становить близько 100 млн грн);
- незабезпечення наявності страхового покриття майна, що перебуває у заставі в комерційного банку, на весь період дії кредитного договору;
- нав'язування банками дискримінаційних умов співпраці зі страховими компаніями, зокрема, встановлення непрозорих та дискримінаційних умов акредитації, нав'язування завищених розмірів комісійної винагороди та розміщення депозитних вкладів, як умови співпраці;
- відсутність у регулятора страхового ринку дієвого механізму щодо недопущення демпінгу на ринку та штучного зниження платоспроможності страховиків.

Ми вважаємо, що для поступального розвитку страхового ринку України необхідно: підвищити добробут громадян і поліпшити стан корпоративних і державних фінансів; збільшити рівень капіталізації страхових компаній; підвищити їх фінансову стійкість, конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість; розвивати види довгострокового і накопичувального особистого страхування; збільшити обсяг і частку страхових виплат; розвивати сучасну інфраструктуру страхового ринку; підвищити прозорість страхового ринку; підвищити страхову культуру населення і його довіру до страхових компаній.

Література:

1. Баранова В. Проблеми функціонування страхової системи України в умовах фінансової кризи / В. Баранова // Економіст. – 2009. – № 11. – С. 21–23.
2. Веретнов В. Страховий ринок в умовах світової та національної фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.klubok.net/article2295.html.
3. Журавка О. С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України / Журавка О. С. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Вип. 27. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – С. 306–313.
4. Завада О. Страховий ринок України потребує дієвих антикризових заходів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/09/02/12/3689>.
5. Мних М. В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М. В. Мних // Фондовий ринок. – 2009. – № 19. – С. 22–26.
6. Можаров С. Перспективи страхового ринку України в 2009-2011 годах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forinsurer.com/public/09/04/07/3732.
7. Офіційна інтернет-сторінка Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.
8. Пікус Р. В. Страхові ринки України й Росії в умовах фінансової кризи / Р. В. Пікус, Н. В. Приказюк // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 47–56.